

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК [373.2.015.31:17.022.1]:7

В. А. ВОЛКОВА

кандидат педагогічних наук, доцент

І. О. БАТАРЕЙНА

Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Богдана Хмельницького

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ТВОРІВ МИСТЕЦТВА В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито сутність понять “цінність”, “мистецтво”, “ціннісне ставлення”, “естетичне сприйняття”; розглянуто сучасні умови формування ціннісного ставлення до творів мистецтва; з’ясовано роль вихователя дошкільного навчального закладу у формуванні ціннісного ставлення до творів мистецтва. Зазначено, що цінності є основою свідомого ставлення до навколишнього світу. Зауважено, що існують різноманітні класифікації цінностей, які по-різному трактують їх природу. Наголошено, що процес формування ціннісного ставлення до творів мистецтва потребує створення комплексу відповідних педагогічних умов. Визначено завдання та специфічні педагогічні умови ефективного формування ціннісного ставлення до творів мистецтва через живопис. Акцентовано, що система цінностей становить фундамент освіти та виховання, тому розробка ціннісного каркасу освіти, системи пріоритетних цінностей є важливим кроком на шляху вдосконалення системи освіти, розробки стратегії її розвитку.

Ключові слова: цінність, емоційно-ціннісний розвиток, естетична свідомість і поведінка, естетичне сприйняття, живопис, образотворче мистецтво.

В умовах глибоких соціальних змін дійсності, які сьогодні переживає наше суспільство, особливої актуальності набуває проблема створення умов для розвитку особистості. “Дитина прилучається до світу людських цінностей не у формі споглядання, а діяльно, активно”, – наголошує Т. Поніманська [5].

Мистецтво завжди було важливим засобом духовно-практичного освоєння світу. Протягом усієї історії воно відображало складні й суперечливі проблеми морального життя суспільства та особистості. При цьому воно виявляло себе не пасивним спостерігачем, а активним творцем особистості дитини, її гідності та щастя.

Ціннісне ставлення до мистецтва формується в процесі виховання й виявляється у відповідній ерудиції, широкому спектрі естетичних почуттів, діях і вчинках, пов’язаних з мистецтвом. У процесі виховання ціннісного ставлення до творів мистецтва формуються естетична свідомість і поведінка дошкільників.

Різні аспекти проблеми ціннісного ставлення до творів мистецтва було досліджено в працях Н. Бутенко, Д. Джоли, І. Зязюна, А. Комарової, В. Корнієнко, Л. Коваль, Н. Крилової, Л. Столовича, М. Тофтула. Єдиної думки про

структуру та загальні закономірності функціонування складових цього поняття поки що немає, але погляди вчених сходяться на тому, що основними його складовими є естетична свідомість і естетична діяльність.

Ціннісне ставлення – це активна форма чуттєво-практичного освоєння дійсності, що характеризується розвиненими почуттями, судженнями та здатністю й бажанням конструктивно сприймати та створювати нове не тільки в переживаннях, судженнях, а й у практично-прикладній діяльності. Ціннісне ставлення є одним із найвагоміших результативних джерел виховання, яке впливає на розгортання інтелектуальних та емоційно-вольових процесів розвитку дитини дошкільного віку.

Вищою формою естетичної свідомості, в якій виявляється естетичне ставлення, є мистецтво, позитивний вплив якого на формування гармонійно розвиненої особистості підтверджено Б. Ананьєвим, Л. Виготським, Д. Кабалевським, Б. Юсовим, П. Якобсоном та ін. вченими й діячами мистецтва. З педагогічного погляду проблему цінностей розглядали Ш. Амонашвілі, Є. Бондаревська, Б. Гершунський, М. Казакіна, М. Нікандров, Л. Новікова та ін. Зміст загальнолюдських цінностей досліджували Л. Божович, Л. Виготський, Л. Колберг, І. Мартинюк, К. Обуховський, М. Яценко та ін. Б. Лихачов запропонував класифікацію цінностей виховної системи. В теорії навчання та приватних методиках проблему цінностей було розглянуто Б. Кругловим, Д. Леонтьєвим, К. Платоновим, Н. Щурковою та ін. Проблему ціннісних орієнтацій було висвітлено в працях І. Кона, А. Маслоу, А. Петровського, К. Роджерса, С. Рубінштейна.

Мета статті – розкриття сутності понять “цінність”, “ціннісне ставлення” та виявлення можливостей для розвитку ціннісного ставлення до творів мистецтва в дітей дошкільного віку.

Методи дослідження – теоретичний аналіз проблеми виховання ціннісного ставлення дошкільників до творів мистецтва.

Розвиток освіти в Україні на тлі її інтеграції в європейську та світову спільноту потребує істотного вдосконалення духовної культури людини. Одним із основних завдань є виховання дитини як людини культури з розвиненим естетичним і етичним ставленням до навколишнього світу й самої себе. Реалізація цього завдання вимагає внесення істотних змін у зміст і процес виховання ціннісного ставлення до творів мистецтва дітей дошкільного віку. Ефективність виховного процесу знижує той факт, що творчість митців не пов’язують із визначними світовими літературними досягненнями (адже, осмислюючи національне у сфері світової культури, українське мистецтво вийшло на загальноєвропейську художню арену). Це не дає змоги повною мірою зрозуміти особливості творів мистецтва, їх місця у світовій культурі, що негативно позначається на глибині естетичного сприймання дітей дошкільного віку.

Метою дошкільної освіти, як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти України, є формування базису особистісної культури дитини через відкриття їй світу цілісності та різноманітності як сукупності

чотирьох сфер життєдіяльності: “Природа”, “Культура”, “Люди”, “Я”. Основним завданням стає озброєння дитини наукою життя. Пріоритетним є ціннісний, морально-соціальний розвиток особистості з перших років її життя [2].

Аналіз філософської літератури показує, що вперше поняття “цінність” згадувалося в науковій лексиці в 60-х рр. ХІХ ст., коли підвищився інтерес до суб’єктивного фактора, до проблем людини, моралі, гуманізму.

Цінність – соціально-філософська категорія, що позначає позитивне чи негативне значення явищ природи, продуктів суспільного виробництва, форм суспільної організації, історичних подій, моральних учинків, духовних творів людства, окремого суспільства, народу, соціальної групи чи особистості на конкретному етапі історичного розвитку. Поняття “цінність” відображає один із найсуттєвіших моментів практичної взаємодії людини з навколишнім середовищем та іншими людьми.

Цінності поділяються на позитивні та негативні, реальні й потенціальні, безпосередні й опосередковані, абсолютні та відносні, соціальні, моральні, естетичні, наукові, релігійні тощо. В. Сластьонін класифікував цінності за рівнем існування: особистісні, групові, соціально-педагогічні [6]. За В. Тугаріновим, цінності поділяються на: цінності життя – життя, здоров’я, життєві радості, спілкування з іншими людьми; цінності культури – матеріальні та духовні; соціально-політичні цінності – суспільний порядок, мир, безпека, свобода, справедливість, рівність, людяність [7]. В. Анісімов, О. Грохольська та М. Нікандров виділяють: абсолютні цінності, які мають значення для людей – життя, здоров’я, прогрес, знання, справедливість, гуманність, духовність людини; релятивні (відносні) цінності, які змінюються й залежать від історичних та класових позицій – політичні, ідеологічні, релігійні, моральні, класові; антицінності, або псевдоцінності – смерть, хвороби, голод, деградація людини [1]. В педагогічній літературі загальнолюдські моральні цінності поділяються на дві групи: цінності життєвої свідомості – основні моральні цінності – добро, порядність, скромність, тощо; Земля – дім людини – земля людей і живої природи; Батьківщина, родина, знання, культура, світ, людина. Одним із перших у педагогічній науці проблему цінностей освіти проаналізував М. Нікандров, пояснюючи увагу до педагогічної аксіології наявністю соціальної кризи, яка виражається в занепаді моралі та підміні духовних цінностей сурогатами. Серед великої кількості цінностей він виділяє дві основні групи: загальнолюдські (моральна основа людської поведінки, цінності – чесноти) та національні – духовне коріння України (любов і повага в родині, самобутні культурні традиції, соборність, колективізм, щедрість душі, патріотизм, ідеї православ’я) [1].

У педагогіці цінності розглядають як моральний принцип виховання, умову для формування моральних відносин між вихователем і вихованцями, як засіб розвитку інтелектуальної культури – думок, почуттів, переживань. Т. Поніманська вказує на важливість формування людяності в дитини дошкільного віку в процесі формування її життєвої компетентності, наго-

лошує на значенні самостійного регулювання поведінки людини на основі гуманістичних цінностей [5].

Вагому роль у формуванні цінностей у дошкільників відіграє дорослий, який є не тільки прикладом для наслідування, в якого дитина копіює шаблони поведінки, а й організатором виховного процесу. Більш ефективно формування цінностей здійснюється за умови створення змістовного, емоційно-позитивного та виховуючого середовища.

Виховання ціннісного ставлення, зокрема ціннісного ставлення до творів мистецтва, – це складова виховного процесу, спрямована на формування здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини.

Структурними компонентами ціннісного ставлення до творів мистецтва є естетичне сприйняття, естетичне ставлення, естетичне почуття, естетичне судження, естетичний ідеал, естетичний смак, естетична діяльність. Вони визначаються розумовою, моральною, емоційною, духовною діяльністю людини та зумовлюють істотні зміни в її світосприйнятті, переконаннях, поведінці, сприяють естетичній діяльності особистості, розвитку її творчих сил та здібностей відповідно до об'єктивних законів розвитку краси [3].

Естетичний смак – це здатність людини правильно оцінювати прекрасне, відокремлювати справді прекрасне від неестетичного. Естетика поведінки виявляється в рисах прекрасного у вчинках і діях людини. Естетичні почуття – особливі почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в дійсності й у творах мистецтва. Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, що являє собою художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, ідеали. Виражається в мистецькій творчості та естетичних поглядах. Естетичний ідеал – уявлення людини про прекрасне, до чого вона прагне [4].

У процесі виховання ціннісного ставлення до творів мистецтва важливо навчити дітей дошкільного віку розуміти й сприймати красу цих творів. Спостерігаючи за прекрасним, людина не може залишитися байдужою, вона переживає, відчуваючи любов або ненависть до того, що спостерігає. Дошкільник спирається на власний досвід, коли зіставляє життєві та природні явища з їх відтворенням у картині. Сприйняття художнього образу в картинах сприяє уточненню багатьох специфічних понять для образотворчого мистецтва. Їх значення робить процес сприйняття більш цікавим, дитина розрізняє виразні засоби кожного виду й жанру образотворчого мистецтва. Дітям доступні для сприйняття різні жанри живопису, які вони з цікавістю розглядають, намагаються зрозуміти задум художника, будують описові розповіді.

Завдання виховання – створити умови, які б сприяли формуванню емоційної сфери дошкільнят. Багатство емоційної сфери людини свідчить про її духовне багатство. Чуттєві форми осягнення дійсності спонукають до ціннісного переживання явищ навколишнього світу та самої себе.

Краще сприймають те, що зрозуміло, про що є певні знання. Цей принциповий підхід треба взяти за основу при використанні у вихованні ціннісного ставлення до мистецтва. Вихователю потрібно модернізувати зміст, форми й методи виховання та навчання дітей, розробити та апробувати нові освітні технології. Методика виховання ціннісного ставлення дітей дошкільного віку до творів мистецтва стає ефективною, якщо вона базується на принципах вікової відповідності, взаємодії різних видів мистецтв, використання визначних творів мистецтва на прикладі художнього мистецтва.

Завдання естетичного виховання через ознайомлення дошкільників з образотворчим мистецтвом визначені в нормативних і законодавчих документах: у Законі України “Про дошкільну освіту”, “Концепції дошкільного виховання в Україні”, “Національній державній комплексній програмі естетичного виховання”, «Державній національній програмі “Освіта”», “Базовому компоненті дошкільної освіти”.

Н. Гавриш у своїх працях твори живопису виділяє як один із головних атрибутів освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі. Картини необхідно застосовувати як засіб розумового (ознайомлення з довкіллям, розвиток уяви, сприймання, уваги, мислення, мовлення, формування інтелектуальних здібностей, сенсорний розвиток), естетичного (розвиток художньо-естетичного сприймання, формування естетичної чутливості, збагачення емоційно-чутливої сфери) та мовленнєвого (розвиток художньо-комунікативних здібностей, стимулювання ініціативи висловлювання, опанування різних типів зв’язного мовлення) виховання [3].

Дошкільний вік – це період, упродовж якого відбувається істотне збагачення й упорядкування чуттєвого досвіду дитини. Дитина повинна не лише милуватися красою творів мистецтва чи пам’ятками культури, а й берегти й захищати їх. Важливе значення має виховання в дітей дошкільного віку естетики поведінки – охайності в одязі, красивої постави та манер, уміння триматися невимушено, природно, культурно й естетично виявляти свої емоції. Ці якості тісно пов’язані з моральністю особистості дитини.

У вихованні ціннісного ставлення до творів мистецтва дітей дошкільного віку використовують різні джерела:

а) твори образотворчого мистецтва. Під час споглядання картини або скульптури, яка відображає життя людини чи природи, в дитини розвивається не лише сприйняття, а й фантазія: вона мислить, уявляє, “домальовує” зображене, бачить за картиною події, образи, характери;

б) музику, яка, відображаючи дійсність за допомогою мелодій, інтонацій, тембру, впливає на емоційно-почуттєву сферу дитини дошкільного віку, на її поведінку;

в) художню літературу. На думку К. Ушинського, слово як засіб вираження в літературному творі набуває подвійної художньої сили [8]. Словесний образ має ще й понятійну основу та сприймається розумом. Тому література є важливим засобом розвитку інтелекту дітей;

г) театр, кіно, телебачення, естраду, цирк. Цінність їх у тому, що, крім змістової частини, вони поєднують у собі елементи багатьох видів мистецтв (літератури, музики, образотворчого мистецтва, танцю);

г) поведінку і діяльність дошкільників. Гідні вчинки дітей, успіхи в громадській, художній діяльності повинні стати предметом обговорення з ціннісних позицій;

д) природу: її красу в розмаїтті та гармонії барв, звуків, форм, закономірній зміні явищ, які мають місце в живій і неживій природі;

е) факти, події суспільного життя. Героїчні вчинки людей, краса їх взаємин, духовне багатство, моральна чистота й фізична досконалість повинні бути предметом обговорення з дітьми дошкільного віку;

є) оформлення побуту (залучення дітей до створення естетичної обстановки в дитячому садочку, вдома).

Одним із головних шляхів виховання ціннісного ставлення до творів мистецтва в дошкільному навчальному закладі є навчальна діяльність. Вихователі проводять подорожі до витоків рідного слова, ігрові уроки на природі, години улюбленої праці, творчості, мандрівки в історію. Виховання ціннісного ставлення до творів мистецтва дітей дошкільного віку передбачає екскурсії до театрів, картинних галерей, бібліотек, пам'яток архітектури тощо. Основні завдання екскурсійної роботи – це: а) залучення дошкільнят до прекрасного; б) ознайомлення їх із творами мистецтва; в) організація естетичної діяльності дітей.

Великий вплив на формування естетичної культури дошкільнят має організація спеціальних занять у дитячих навчальних закладах із певним мистецьким спрямуванням. Одні форми роботи охоплюють великі групи дошкільнят, інші – задовольняють їх індивідуальні запити, нахили, інтереси, мистецтвознавчі заняття любителів живопису, музики, літератури тощо.

На жаль, у сучасній практиці найбільш поширеним є такий тип спілкування дитини з живописом, де вихователь є ініціатором оцінки творів живопису, при цьому він нав'язує свою думку дитині. Найбільш ефективний тип: дитина – мистецтво – педагог, коли дитина сприймає твори живопису, самостійно намагається розібратися в зображувальних засобах, техніці виконання, визначає настрої картини, звертається з питанням про незрозуміле, цікаве, а вихователь запитує дитину про її думки, судження, оцінки, повідомляє про своє розуміння авторського задуму. Зусилля вихователів спрямовані на саморозвиток естетичних здібностей. Щоб дитина розвивалася як самостійна особистість із власними поглядами, вона має оволодіти здатністю самостійно опановувати галузь живопису в процесі цікавих ситуацій особистісного спілкування з однолітками та дорослими на матеріалі цього мистецтва. Йдеться про надання дитині незалежності та самостійності в проявах її почуттів і вербалізації власних суджень.

Проблема залучення дитини до мистецтва живопису в умовах сучасного розвитку освіти є вкрай важливим напрямом педагогіки. Практикам пропонують плани-конспекти спеціальних занять з образотворчого мисте-

цтва, інтегрованих занять з використанням творів живопису, мистецькі розповіді про художників та їх картини, розроблені Н. Кир'яковою, Н. Крутенко, Н. Сідаш, Л. Сірченко, Г. Сухоруковою та ін.

Висновки. Отже, в сучасній педагогічній та методичній літературі дуже багато уваги приділяють вихованню ціннісного ставлення до творів мистецтва. Потрібно дитину з дошкільного віку долучати до краси, навчити бачити й розуміти її, аналізувати, насолоджуватися нею. Педагог повинен створити належні умови для формування необхідних знань, умінь і навичок. Діти повинні бути споживачами й творцями культури, тобто вміти “приймати”, “передавати” та “трансформувати” мистецтво. Мистецтво прищеплює гарні якості дитині, позитивно впливає на розвиток уяви та творчих здібностей. Твори живопису є фундаментом розвитку мовлення в дітей, чинять розвивальний і виховний вплив на дитину. Але в цьому випадку необхідні дорослі – посередники між мистецтвом і дитиною.

Підставою для аналізу ціннісного ставлення до творів мистецтва в дітей є особистісні реакції, вербальні оцінки, емоції, тривалість розглядання. Твори живопису є дієвим засобом формування цінностей у дітей старшого дошкільного віку за умови правильного добору та використання творів гуманістичного спрямування, проведення систематичної роботи з емоційно-ціннісного розвитку, забезпечення єдності впливу на інтелектуальний, емоційний і діяльнісний розвиток особистості. Професійна підготовка педагога до використання творів живопису як засобу розвитку ціннісного ставлення до творів мистецтва передбачає ознайомлення їх із творами живопису, що мають бути використані в дошкільній освіті, змістом та методикою втілення в практику роботи. Тому перспективу подальшої роботи в цьому напрямі вбачаємо у вивченні процесів удосконалення методичної роботи, спрямованої на формування ціннісного ставлення до творів мистецтва у вихованців дошкільних навчальних закладів.

Список використаної літератури

1. Анисимов В. В., Грохольская О. Г., Никандров Н. Д. Общие основы педагогики. Москва, 2006. 86 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні : затверджено рішенням колегії Міністерства освіти України та Президії АПН України / розроб. О. А. Кононко, Л. Ю. Корміліціна. *Дошкільне виховання*. 1999. № 1. С. 6–9.
3. Гавриш Н. В. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права ім. А. Нобеля. Серія “Педагогіка і психологія”*. 2011. № 1 (1). С. 16–26.
4. Козлов В. В., Мануйлов Г. М., Харчев В. Г., Фетискин Н. П. Ценностные ориентации личности. Москва, 1999. 124 с.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ, 2006. 456 с.
6. Слостенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва, 2003. 192 с.
7. Тугаринов В. П. О ценностях жизни и культуры. Ленинград, 1960. 150 с.
8. Ушинський К. Д. Вибрані твори у 2 т. Київ, 1976. Т. 1. 124 с.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2017.

Волкова В. А., Батарейная И. А. Содержание и структура ценностного отношения дошкольников к произведениям искусства

В статье раскрыта сущность понятий “ценность”, “искусство”, “ценностное отношение”, “эстетическое восприятие”; рассмотрены современные условия формирования ценностного отношения к произведениям искусства; выяснена роль воспитателя дошкольного учебного заведения в формировании ценностного отношения к произведениям искусства. Указано, что ценности являются основой сознательного отношения к окружающему миру. Отмечено, что существуют разнообразные классификации ценностей, которые по-разному трактуют их природу. Подчеркнуто, что процесс формирования ценностного отношения к произведениям искусства требует создания комплекса соответствующих педагогических условий. Определены задачи и специфические педагогические условия эффективного формирования ценностного отношения к произведениям искусства через живопись. Акцентировано, что система ценностей составляет фундамент образования и воспитания, поэтому разработка ценностного каркаса образования, системы приоритетных ценностей является важным шагом на пути совершенствования системы образования, разработки стратегии его развития.

Ключевые слова: *ценность, эмоционально-ценностное развитие, эстетическое сознание и поведение, эстетическое восприятие, живопись, изобразительное искусство.*

Volkova V., Batareyna I. Content and Structure of Value Ratio to Artworks among Pre-School Children

Values are the base of a conscious attitude to the surrounding world. The formation process of value ratio to the art requires to create the complex of certain pedagogical conditions. The tasks and specific pedagogical conditions of effective formation of a value attitude to works of art through painting are determined. Valuable attitude is an active form of sensory and practical development of reality, characterized by developed feelings, judgments and the ability and desire to constructively perceive and create a new one. Valuable attitude is one of the most important sources of effective education, which influences the development of intellectual and emotional-volitional processes of development of a child of preschool age.

The highest form of aesthetic consciousness, in which the aesthetic attitude is manifested, is art. The notion of “value attitude to art” is understood as the position of the child’s personality, which is formed as a result of the perception of works of fine art. Valuable attitude to art is formed in the process of education and is manifested in the corresponding erudition, a wide range of aesthetic feelings, actions and actions related to art. The person who has this attitude, possesses a system of elementary artistic knowledge, adequately perceives artistic works. In the process of raising the value relation to works of art, the aesthetic consciousness and behavior of preschoolers, as well as the value relation with the surrounding reality, are formed.

Educational activity is one of the main ways of raising the value attitude to works of art. Educators conduct trips to the origins of native words, gaming lessons in nature, hours of beloved work, creativity, occupation of emotional culture, ethnography, human studies, art studies, journeys in history.

Key words: *value, emotional value development, aesthetic awareness and behavior, aesthetic perception, painting, fine arts.*